

- for Sale: A Parable of Nature*. University of California Press, Berkeley. (Magyarul: *Az édenkert kiárusítása: Példázat a természet tönkretételéről*. Typotex, Budapest, 2002)
- Nánási Irén (2005): A természet és az ember viszonyának történetisége, fordulópontok a természet rendjében. In: Nánási Irén (szerk.) *Humánökológia: A természetvédelem, a környezetvédelem és az embervédelem tudományos alapjai és módszerei*, Medicina, Budapest, 9–42.
- Pataki György – Takács-Sánta András (szerk.) (2004): *Természet és gazdaság: Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény*. Typotex, Budapest
- Ravetz, Jerome (2005): *The No-Nonsense Guide to Science*. New Internationalist, Oxford
- Stern, Paul C. (1993): A Second Environmental Science: Human-environment Interactions. *Science*. **260**, 1897–1899.
- Takács-Sánta András (2006): Sokasodó specialisták, eltűnő generalisták. *Természet Világa*. **137**, 4, 172–175.
- Takács-Sánta András (2007): Barriers to Environmental Concern. *Human Ecology Review*. **14**, 26–38.
- Takács-Sánta András (2008): *Bioszféra-átalakításunk nagy ugrásai*. LHarmattan, Budapest
- Wackernagel, Mathis – Rees, Willam E. (1996): *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. New Society Publishers, Gabriola Island (Magyarul: *Ökológiai lábnyomunk: Hogyan mérés-keljük az ember hatását a Földön?* Föld Napja Alapítvány, Budapest, 2001)
- York, Richard (2006): Ecological Paradoxes: William Stanley Jevons and the Paperless Office. *Human Ecology Review*. **13**, 143–147. (Magyarul: Ökológiai paradoxonok. Kovász. **XII**, 1–2, 5–15. <http://kovasz.uni-corvinus.hu/2008/york.pdf>)

Anyanyelviünk Európában

A TUDOMÁNYOS NYELVEK, AZ ANYANYELV ÉS AZ ÉRTELMISÉGI ELIT¹

Kiss Jenő

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár,
ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
kullo@ludens.elte.hu

A globalizációs folyamatok fölerősödése, újabb országok (köztük Magyarország) európai uniós csatlakozása és az európai felsőoktatási térbe kerülése következtében a nyelvekkel összefüggő bizonyos kérdések is egyre inkább közbeszéd tárgyai. Természetes ez, hiszen a nagy társadalmi átalakulások, a kultúráváltások érintik a nyelvek helyzetét, a nyelvhasználatot és a beszélők nyelvi men-

talitását is. Manapság ismétlődő kérdések például: 1. Milyen következményei lesznek az angol várható további terjedésének? 2. Mi volna – a kevésbé használt nyelvek szempontjából nézve – kívánatos viszony a nem angol nemzeti nyelvek és az angol között? 3. Van-e bármiféle teendője ezzel kapcsolatban az értelmiségi elitnek? Nos: nemcsak érdemes, szükséges is elgondolkoznunk ezeken a kér-

¹ Kiss Jenő és Bősze Péter itt közölt tanulmánya előadás-ként az Anyanyelviünk Európában Elnöki Bizottságban 2007. október 29-én hangzott el, s a közös továbbgondolkodást segítő kerül a szélesebb tudományos nyilvánosság elé. A 2004-ben az Akadémia elnökétől, Vizi E. Szilvesztertől életre hívott említett bizottságot (AEEB) a Magyar Tudományos Akadémia osztályainak küldöttei, a Magyar Nyelvi Bizottság elnöke, az MTA nyelvi stratégiai programjának koordinálója, a Magyar Művészeti Akadémia, az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Magyar Szakírók Szövetsége, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, valamint a szlovákiai (felvidéki), ukrainai (kárpátaljai), romániai (erdélyi) és szerbiai-montenegrói (vajdasági) magyar nyelvi műhely egy-egy nyelvész képviselője alkotja. A bizottság-

nek a feladata az, hogy „vigyázó szemét” a magyar nyelven tartva nyomon kövesse a magyar nyelv általános (magyarországi és határainkon kívüli) helyzetét, felhívja a figyelmet a szaknyelvek fontosságára és a velük kapcsolatos teendőkre, hogy elősegítse a magyar nyelvi stratégia kidolgozását, segítse ébren tartani az anyanyelvvél való tudatos törődés értelmiségi hagyományát, szorgalmazza a szaktudósok és a nyelvészek együttműködését. Feladata a figyelemfelhívás, szükséges esetekben állásfoglalás kialakítása és javaslatok megfogalmazása. A bizottság tehát nem nyelvi ítélező, nem hivatal, nem panasziroda, nem kutatószervezet, nem közönségszolgálati iroda, s tevékenysége nem keresztezi vagy korlátozza a nyelvi kérdésekkel hivatás-szerűen foglalkozó intézmények, testületek munkáját.

déseken. Számos vélemény megfogalmazódott külhonban és nálunk is. Ezekben bizony sok a – különböző előjelű és érzelmi töltésű – retorika, s nem kevés a pontatlan ismereteken nyugvó, ám igazsággént tálalt feltételezés. Egyesek előbb-utóbb várható nyelvhalált vizionálnak, mások szerint a standardizált nyelveket semmi sem veszélyezteti. Vannak, akik nyelvromlást emlegetnek, vannak, akik szerint tudatos beavatkozásokkal kell és lehet megmenteni, megtartani a kevésbé használt nyelveket, míg mások szerint efféle beavatkozásoknak nincs értelmük, mondván: a nyelvek életébe mesterségesen nem is lehet beavatkozni. A sort folytathatnám.

A tanulmányban néhány olyan, az anyanyelvi nyelvhasználatával összefüggő általános jelenségre kívánom föl hívni a figyelmet, amelyek elsősorban az értelmiséget foglalkoztatják. Mivel a társadalom és a nyelvhasználat kapcsolatáról lesz szó, a fölmerülő kérdésekhez társadalomnyelvészeti alapon közeledem. Mégpedig azért, mert a szóba kerülő kérdésekről érdemben csak szociolingvisztikai alapon nyilatkozhatunk. A megjelölt kérdéskör szerteágazó, összetett, soktényezős, de részletekbe bocsátkozni itt nincs lehetőség.

A nyelvek piaca

A nyelvek nem teljesen elszigetelt életet éltek korábban sem, mert beszélőik laza vagy szoros kapcsolatban voltak más, elsősorban természetesen a szomszéd nyelveket beszélő népekkel. Ezek a kapcsolatok és érintkezések gazdasági, politikai, katonai, kulturális és egyéb okokból jöttek és jönnek létre, a nyelvi kapcsolatok ezeknek velejárói. Az érintkező felek ritkán egyenlők. Vannak nagyobb befolyású, tekintélyesebb, érdekeiket jobban érvényesíteni tudók, amelyek nyelvei nagyobb hatással voltak és vannak más közösségek

nyelveire, mint fordítva. (Könnyen megállapítható ez a jövevényszavak vizsgálatával: a magyarra korábban például a latin és a német jobban hatott, mint fordítva, ma pedig az angol hat minden más nyelvre leginkább.)

A nyelvek társadalmának közgazdaságtani szemléletű vizsgálata abból indul ki, hogy a nyelvek élete a globális nyelvi piacon zajlik, ahol minden nyelv – sajátos áruként – a piaci verseny része. A racionális választások elméletéből és a jóléti gazdaságtan tanaiból kiindulva még világosabb az a jól ismert tény, hogy a globális nyelvpiacon egyenlőtlen cseviszonyok uralkodnak, s hogy ezek szabják meg a nyelvek piaci, azaz egymáshoz viszonyított használati értékét. Axióma: sikeres nyelve csak sikeres közösségeknek lehet. A mai nemzetközi nyelveket kelendő, elterjedt áruvá gazdaságilag, katonailag stb. fölényben lévő közösségek hódításai, uralma, gyarmatosításai tették (A hódításoknak is megvannak természetesen a feltételei, mennyiségi és minőségiek egyaránt: embertömeg, technika, szervezetség, politikai ügyesség stb.) A világnyelvé válásnak is feltételei vannak: „akié az elsődleges tudás, a meghatározó technológia és a piac döntő része, annak a nyelve uralkodik” (Szentgyörgyi, 2003, 911.). Íme, az angol nyelv lenyűgöző karrierjének nyilvánvaló titka: a brit világbirodalom hódításai, kultúrájának és nyelvének exportja, ma pedig az Egyesült Államok vezető szerepe!

A legkelendőbb nyelvi áru a mindenkori világnyelv, ma tehát az angol. Ezt az árut vásárolják, azaz másodnyelvként ezt a nyelvet tanulják és tanítják legtöbben. Mert „Nyelveket «felfelé» tanul az ember, a kisebbtől a nagyobb nyelv, a kisebbtől a nagyobb hagyomány, a szegénytől a gazdagabb nyelvi csoport, az alávetettől az uralkodó nemzet felé” (Swaan, 2004, 35). A bizonyosság: az Európai

Unióban egyedül az angolt beszélik idegen nyelvként többen – majdnem háromszor annyian –, mint ahányan anyanyelvként. A fentebb említett tanokból kiindulva fő tendenciaként az angol világnyelvi szerepének erősödését s főként a kisebb nyelvek növekvő térvesztését prognosztizálhatjuk. Biztonságban lévőknek jelenleg azok a nyelvek tekinthetők (az angolon kívül, amely a legnagyobb biztonságban van jelenleg), amelyek magas teljesítőképességűek, tehát versenyképesek, amelyeknek elterjedt írásbelisége, fejlett köznyelve, szaknyelvei, hozzá lojális anyanyelvi értelmisége, több millió anyanyelvi beszélője, sikeres közössége van, s közösségének jelentős része fejlett, önálló állami-szerű társadalomban él.

A nyelvek versenyképessége

Mikor versenyképes egy nyelv? Ha magas teljesítőképességű. S mikor magas teljesítőképességű? Ha alkalmas a teljeskörű kommunikációs szerepkörre, ha tehát képes a társadalom mindenkori nyelvi kifejezési szükségleteit minden szinten, azaz a családi-minden nap, a közéleti-szakmai és a publicisztikai-szépirodalmi színtereken maradéktalanul kielégíteni. A világ nagyjából hatezer nyelve között kevés az ilyen nyelv. A magyar ezek közé tartozik, hiszen a modern élet minden területén használható. A tudományok területén is. Egy nyelv magas teljesítőképessége azonban nem egyszer és mindenkorra szóló adottság. Háromszáz éve még némely francia írástudó lenézte az angolt, és élcelődött rajta. Ki tenné ezt ma? Jó kétszáz éve a magyar nyelv alkalmatlan volt a tudományok művelésére. Latinul és/vagy németül írtak a magyar tudósok. (Jellemző esetként említessék: a 19. század elején még latinra fordítottak nálunk egy francia nyelvű mezőgazdasági

könyvet, s amikor 1809-ben elkészült a magyar nyelvű fordítás, a fordító csak évekkel később talált kiadót.)

Mikor tudja megőrizni egy közösség anyanyelvét versenyképes nyelvként a gyorsan globalizálódó világban? Ha saját belső piacán megtartja, biztosítja teljeskörű használatát azzal, hogy tagjai a társadalmi élet minden szintjén és színterén használják.

S ebben az összefüggésben a szaknyelvek azért kitüntetett fontosságúak, mert az új ismeretek nagy része nem a konyhanyelvek vagy a hétköznapi szokványos csevegés, hanem a tudományok területén születik. Hozzájuk kötődik tehát az új fogalmak nyelvi megjelenítése (a fogalmi kódolás), valamint – a társadalom korszerűsödése szempontjából nélkülözhetetlen – új ismeretek, új tudás továbbadásának lehetősége és feladata is: továbbadni ugyanis csak azt lehet, ami van, s csak az tudja továbbadni, aki az ismeret, a friss tudás birtokában van. Továbbá: a nyelvváltozatok között a szaknyelvek szorulnak a legnagyobb mértékben tudatos művelésre, fejlesztésre (szemben például a nyelvjárással, amelyek spontán alakulatokként élnek a maguk életét). Olyannyira, hogy tudatos terminológiafejlesztés nélkül egyetlen szaknyelv sem volna, s egyetlen mai szaknyelvnek sem volna jövője. A terminológiák és nomenklatúrák ugyanis nem spontán módon jönnek létre, még ha vannak is ilyen (a múltból s a népnyelvből örökölt) elemeik. A tudományos nyelveket a tudományok művelői, elsősorban tehát az értelmiségi elit tagjai éltetik, fejlesztik. Ha ezt nem teszik, akkor a szaknyelvi regiszterek veszítenek versenyképességükből, ez pedig az adott nyelv versenyképességének csökkenését vonja maga után, illetőleg „az anyanyelv [...] általános eróziójához [...] az anyanyelv ismeretébe való

eredeti befektetés értékvesztéséhez fog vezetni” (Swaan, 2004, 57.), mégpedig a nagyobb „nyelvi tőke” és a nagyobb kultúra javára. Fölmérések igazolják, hogy az anyanyelvi szaknyelvek pontatlan ismerete hogyan korlátozza a lexikális hiányok miatt a kisebbségek anyanyelvi szakmai kommunikációs lehetőségeit. Képletesen szólván: a (szókészleti hiányok miatt) ritkult légkörű anyanyelven megnyilatkozó beszélő bizony légszomjjal, azaz kifejezési nehézségekkel küszködik. De nem csak a kisebbségekre vonatkozik ez. „Ha szakmai kérdésekről megfelelő magyar szókinccs hiányában csak angolul tudunk majd egymással tárgyalni [...], akkor féltő, hogy nyelvünk elveszíti fejlődőképességét s ennek következtében előbb-utóbb elsatnyul, s alkalmatlanná válik a kommunikációra” (Kiefer, 1999, 130.). Evidencia tehát, hogy „A magyar tudományos nyelv modernizálása csakis az anyanyelvi publikációs tevékenység során valósulhat meg. E modernizált tudományos anyanyelv jelenléte pedig feltétele az eredményes felső- és középfokú oktatásnak, a fiatalok versenyképességének” (Glatz, 1998, 66.). Fontos érvet említ Michelberger Pál: „Továbbra is meg kell őrizni a nemzeti nyelvek szerepét a tudományban (közigazgatásban, szakmákban, művészetekben stb.), mert a társadalom minden rétegével csak anyanyelvükön tarthatjuk fenn az élő kapcsolatot” (Michelberger, 1999, 26.). Ennek érdekében mondta Marx György: „kötelezővé tenném a szép magyar nyelven megírt, magyar szavakat választékosan használó disszertációt minden tudományos fokozat elnyeréséhez” (Marx, 1999, 30.). Ezért írja É. Kiss Katalin is: „A szaknyelvek, az egyes tudományágak szókinccsének megmagyarítása az adott szakma, tudományág művelőinek feladata. A szaknyelvi szókinccs magyarázásának

legjobb ösztönzője a magyar nyelvű egyetemi oktatás, a magyar nyelvű tankönyvek, egyetemi jegyzetek készítése. Véleményem szerint – kivételes esetektől eltekintve – a PhD-dolgozatokat és nagydoktori, valamint habilitációs értekezéseket is magyar nyelven kellene kérni” (É. Kiss, 2004, 171.).

A nyelvi jövő és a kétnyelvűségi modell

A külpiacon a kommunikációs gazdaságosság elve érvényesül, s ez azt jelenti, hogy a legkelendőbb nyelvet célravezető használni a nemzetközi kommunikáció legelőbb szintjén. A globalizációt kísérő kommunikációs nemzetköziesedés a világnyelvvé lett angol további térhódításának fontos motorja. Szokás azt mondani, hogy ami régen a latin volt, az most az angol. Ez több tekintetben is igaz. A tudományos nyelvek tekintetében azonban van egy lényeges különbség: amikor a latin volt a tudomány nemzetközi nyelve, akkor még nem voltak nemzeti tudományos nyelvek. Ma pedig vannak.

Mit hoz a jövő? Az európai országok értelmiségének nagy része tudományos téren a nyelvi jövőt jelenleg egy olyan kétnyelvűségi modellben képzelel el, amelyben az anyanyelv mellett az angol a *lingua academica*, a tudomány nemzetközi nyelve. Ezen modell szerint az angolt a nemzetközi érintkezésben használják a kutatók, anyanyelvüket pedig saját anyanyelvi közegükben. Lássunk néhány példát! Abram de Swaan szerint Hollandiában, Luxemburgban, Dániában egyelőre nem látni jelet az angol térhódítása miatt annak, hogy „feladnák a nemzeti nyelvet” (Swaan, 2004, 67.). Robert Phillipson azt írja: a skandináv országok (angolul jól beszélő lakosságokról van szó) nyelvi ügyekben kompetens bizottsága fontosnak tartotta nemrég kinyilvánítani „az anyanyelv meg-

őrzésének és fejlesztésének joga”-hoz való ragaszkodását (Phillipson, 2007, 91.; az idézet második felét kiemelném, ugyanis a fejlesztés nélküli megőrzés egyenlő volna a múzeumba zárással, az pedig előbb-utóbb a mindennapos használatból való kivonással, azaz a róla való lemondással). A Holland Nyelvi Unió (Hollandia, Belgium flamand része és Suriname) nyilatkozatában úgy fogalmazott: a hollandnak feltétlenül „teljes értékű nyelvnek kell maradnia ... az első és legfontosabb kihívás az, hogy ... a holland maradjon a felsőoktatás nyelve” (92.). A 2004-es dán rektori konferencia szerint a teendő: „egyensúlyt teremteni az egyetemeken mint dán nyelven működő kutatási és oktatási intézmények által betöltött szerep és azon szükséglet között, hogy a kutatásban és az oktatásban meg kell erősíteni a nemzetközi együttműködést, amihez idegen nyelvek, főleg az angol nyelv ismerete szükséges” (Phillipson, 2007, 85.). Látható, hogy a cél a tudományban a kétnyelvűség, anyanyelvi dominanciával, a természettudományokban is kiegyenlített kétnyelvűséggel. Az angolt tehát nem az anyanyelv helyett, hanem mellette akarják használni.

A nyelvek jövőjét döntően két tényező határozza meg. Egyrészt a piac (a globális és a belső vagy hazai piac), másrészt az, hogy használja-e a közösség saját országában a társadalmi élet minden szintjén és színterén anyanyelvét – vagy esetleg bizonyos területeket átenged egy másik nyelvnek (például az angolnak). Lássuk reálsan: „A szupranacionális nyelvpolitikai folyamatokat leginkább a piaci erők szabályozzák, s ezek általában megerősítik a nyelvi hierarchiákat. A *laissez faire* nyelvpolitika az angoltól eltekintve minden nyelv számára jelentős kockázattal járhat”, illetőleg: „a *laissez faire* nyelvpo-

litika sok kockázattal jár s általában a veszélyeztetett nyelvek további veszélyeztetését, pusztulását és pusztítását eredményezi” (Phillipsonra utalva írja Kontra, 2006, 183.).

Hangsúlyoznunk érdemes, hogy bár az anyanyelvi terminológiafejlesztés a szakmai körökre tartozó, de társadalmi szükségletként (= a tudásáramoltatás igényeként) is jelentkező feladat (lásd a fentebbi Glatz- és Michelberger-idézetet is). A tét ugyanis a társadalom versenyképességének megtartása. Az értelmiség nem tehet tehát úgy, mintha nem lenne tisztában ezzel. Egy kutatóorvos (A. Davis) írta: „Amikor képes vagy arra, hogy segíts embertársaidon, ez a »képesség« megszűnik pusztán képesség lenni, és felelősséggé válik”. Természetesen más az orvos helyzete, mint a többi szakemberé, bizonyos közös vonások mégis nehezen tagadhatók. Az értelmiségi elit anyanyelvi felelőssége kérdésének fölvetését igazolja a nyelvi tervezésnek, illetőleg a nyelvújításoknak a története is. Benkő Loránd a régi magyar értelmiség „nyelvgyarapító akarata”-t említi példaként: „értelmiségi elődeink is tudták ugyan, hogy idegen nyelvi műveltségű szók sima átvétele is nyelvi gyarapodás, sőt nyelvünkbe emelésük és terjesztésük szükségszerű is, ha a mögöttük lévő fogalom anyanyelvi szinten és eszközökkel megközelíthetetlen vagy nehézkes. De tudták azt is, hogy az anyanyelvi áttétel egy fokkal több ennél: a közkinccsév tevés megkönnyítése” (Benkő, 1999, 103.). Különösen megszívlelendő ez azon tudományok művelői számára, amelyek közvetlen tárgya maga az ember, tehát mindenekelőtt az oktatásban dolgozó szakemberek, illetőleg az orvosok, jogászok stb. számára. Mert nekik nemcsak szaktársaikat, hanem a nem szakmabelieket is érteni kell, illetőleg nyelvileg is meg kell értetni magukat az emberekkel. Azokkal is, akik

anyanyelvükön kívül nem vagy nem jól tudnak angolul vagy más nyelven. (Ez az egyik oka annak, miért van nagy különbség a társadalom- és természettudományos publikációk között nyelvi tekintetben: a *Science Citation Index* mint a legátfogóbb – bár korántsem teljes – bibliometriai forrás szerint a természettudományos közlemények több, mint 80 %-a angol nyelvű, míg a társadalomtudományok területén ez 50 és 20 % között mozog: Carli – Calaresu, 2006, 30–31.)

Az anyanyelv

Az emberek szeretnek lehetőség szerint optimálisan kommunikálni, s ezt számukra az esetek elsősorú többségében anyanyelvük biztosítja leginkább. Ezért anyanyelvi cselekvési lehetőségeikben más nyelvtől vagy nyelvektől való korlátozásukat a belső nyelvi piacon nem szokták szeretni. Az anyanyelv iránti lojalitásnak, a hozzá való ragaszkodásnak – amely közösségenként korántsem azonos erősségű (a baszkok körében például nagyon erős, a franciák és a lengyelek körében erős, a németek körében gyengébb), több oka is van. Az anyanyelv (a kevésbé használt vagy kis nyelvek esetében leginkább) a legtöbb beszélő számára közösségi összetartó tényezőként, tehát érzelmileg is fontos (vö. a mondást: boldognak anyanyelven lehet igazán lenni). Ez a nyelvmegtartás egyik fontos feltétele. Identitás és anyanyelv tehát többnyire szorosan összetartozik (jóllehet a nyelv nem az egyetlen identitásjelző tényező, sőt bizonyos esetekben nem is az). Általános tapasztalat kétnyelvűségi, illetőleg kisebbségi viszonyok között, hogy az identitás gyengülésével kéz a kézben jár az anyanyelvet megtartó hajlandóság gyengülése. Kimondható, hogy ha a szóban forgó közösségek számára (mindegy, mely okból) nem fontos

identitásuk, akkor nincs az a nyelvmegtartási program, amellyel az érintett nyelvek hosszú távon életben tarthatók volnának. Tudvalevő, hogy „az identitás lehet védekező, amikor az embernek félnie kell nyelve használatától és vállalt identitása miatt, félnie kell mások *agresszív* identitása miatt. És lehet az identitás *önigazoló* és lehet *közömbös*” (Péntek, 2007, 97.) – a közösség mindenkor helyzetétől függően. Az említett tényekkel magyarázható, hogy általában a kisebb, nemzeti rangra emelkedett közösségek is ragaszkodtak és ragaszkodnak nyelvükhöz, s nemigen választották a fejlettebb, nagyobb, tekintélyesebb nyelvre való áttérést. Ehelyett nyelvüket fejlesztették (nyelvújításokkal), és kiépítették szaknyelveiket is. Amíg a nyelvközösség tagjainak számottevő hányada (s különösen értelmisége!) anyanyelvében lát, érzelmi fontos szerepköröket, ha tehát elsősorban vagy kizárólag anyanyelvéhez köt bizonyos értékeket, akkor anyanyelvre külső értéktelenség ellenére is megőrzi azt, s az anyanyelvközösség belső kommunikációjában azt használja. (Megjegyzendő: az értéktulajdonítás a nyelv esetében is természetes dolog.) A kétnyelvű közösségek is addig őrzik meg eredeti nyelvüket, amíg az említett értéktulajdonítás miatt értelmét látják nyelvük használatának. Ha az értelmiségben ez nincs meg az anyanyelvel szemben, akkor csökken az anyanyelvi tudományművelés esélye, s ha az nincs, akkor a nyelv megfosztódik fontos tekintélyt adó lehetőségétől, versenyképességének nélkülözhetetlen feltételétől.

Félelem? Éberség? Kockázat?

Közhely, hogy súlyos kihívások előtt áll Európa, tehát Magyarország, a magyarság és a magyar értelmiség is. A feladatoktól azonban nem félni kell. A választ az új (társadalmi,

gazdasági, nyelvhasználati stb.) körülményeket figyelembe véve, racionális, végiggondolt, higgadt mérlegelésen alapuló, megőrizve újító és újítva megőrző alkalmazkodás jelenti. A kis nyelvek és kultúrák nem kelendők a nagy piacon, csak belső, kisebb vagy kicsi piacukon. Az is nyilvánvaló, hogy az angol hatalmas presztízse nyomás alatt tart minden más nyelvet. Ezért tehát hosszabb távon ezek a nyelvek és kultúrák csak akkor maradhatnak versenyképesek saját belső piacukon is, ha megfelelő támogatást kapnak saját közösségüktől, kormányaiktól, a kultúra- és tudományirányítás különböző tényezőitől. Ha tehát a kis nyelvek közösségei nem tesznek tudatosan semmit sem anyanyelvük fejlesztése, belső nyelvhasználati színtereinek megtartása érdekében, kockázatot vállalnak – akár tudják, akár nem. Természetesen joguk van ahhoz is embereknek és közösségeknek egyaránt, hogy feladják identitásukat és nyelvüket. Swaan szerint a mai helyzetben „Ha félelemre nincs is ok, az éberség mindenképpen indokolt. Az angol a nyelvhasználat újabb területeire törhet be, és a nemzeti nyelv éppen azokat a funkciókat veszítheti el, melyeknek a tekintélyét köszönheti” (Swaan, 2004, 67.). Phillipson szerint „nem mindig tudatosul teljesen, hogy mit kockáztatunk” akkor, amikor hagyjuk, hogy az angol kiszorítsa a többi nyelvet bizonyos területekről (Phillipson, 2007, 90.). Ha a kutatók tudományuk művelésében nem a két- vagy többnyelvűségi, hanem az angol egynyelvű modellt követnék, akkor a felsőoktatás sem lehetne egy idő után más, mint angol egynyelvű. Ha a felsőoktatás teljesen angol nyelvűvé válna, akkor megnehezedne, s egyre súlyosabb akadályokba ütközne az anyanyelvi tudományművelés, s kérdésessé válna az anyanyelv versenyképességének megmaradása.

Tudvalevő persze, hogy a szakmai nyelvhasználat hatékonysági kérdés, s nem esztétikai vagy erkölcsi. Itt nem csak a szakmai nyelvhasználatról van szó. A nyelvésznek ezért is kötelessége föl hívni a figyelmet, hogy az értelmiségi elit tudatos döntést hozhasson.

Epilógus

A tanulmány azért íródott, hogy segítsen tudatosulni, milyen fontos a tudományos nyelvek szerepe az anyanyelv jövője szempontjából is. (Az anyanyelv önmagában természetesen sosem cél.) Azért íródott, hogy világosan lássuk a szaknyelveknek e szempontból való, tehát hangsúlyozandó fontosságát, s hogy érzékeljük, mit jelent az, ha törődik, s mit, ha nem törődik a szóban forgó elit anyanyelvi tudományos regisztereivel.

Azt, hogy egy nyelv versenyképes lesz-e, vagy marad-e, természetesen nemcsak a szaknyelvek fejlesztése vagy nem fejlesztése, hanem más tényezők is befolyásolják. Például a nyelvközösség tagjainak identitástudata, anyanyelvi öntudata, illetőleg az anyanyelvhez való viszonyulása. Ha e területeken zavarok mutatkoznak (ahogy sajnos mutatkoznak a magyar nyelvközösségben, lásd Péntek, 2007), az nem biztató. Kétségtelen, hogy „A magyar önismeret rászorul egy szerényebb és józanabb illúziótlanúságra” (Imre, 2007, 1640.), aminthogy egészséges nemzeti és anyanyelvi öntudatra is. Ezért is volna szükség – maradvány a nyelvhasználat kérdéseinél – alapvető társadalomnyelvészeti ismeretek széles körű terjesztésére a magyar nyelvközösség tagjainak a körében (az iskolákban és egyéb fórumokon), hogy a zavaroknak legalább egy részét megszüntethessük.

Nem lehet nem tudomásul venni: az értelmiségi elit *anyanyelvi szerepe, felelőssége* tovább nőtt a tudásalapú társadalmak korában.

Kulcsszavak: nyelv és társadalom, nyelvi versenyképesség, nyelvi piac, szaknyelvek, értelmiségi elit

IRODALOM

- Bañcerowski Janusz (2003): A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben. Magyar Nyelvőr. 127, 3, 277–282.
- Benkő Loránd (1999): *Nemzet és anyanyelve*. Osiris, Budapest
- Carli, Augusto – Calaresu, Emilia (2006): Die Sprachen der Wissenschaft. Die wissenschaftliche Kommunikation im heutigen Trend zur monokulturellen Einsprachigkeit. Sociolinguistica. 20, 22–48.
- É. Kiss Katalin (2004): *Anyanyelviünk állapotáról*. Osiris, Budapest
- Frank Tibor (2004): Nemzetek fölötti nyelv és nemzeti fennmaradás. Kulturális politikák esélyei Kelet-Közép-Európában. Magyar Tudomány. 8, 808–823.
- Glatz Ferenc (1999): Tézisek a magyar nyelvről. In: Glatz Ferenc (szerk.) (1999): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarországi kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Imre László (2007): [Bemutató.] Magyar Tudomány. 12, 1640.
- Kiefer Ferenc (1999): Néhány gondolat a nyelvi technológiákról. In: Glatz Ferenc (szerk.) (1999): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarországi kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Kontra Miklós (2006): Magyar nyelvtudomány, társadalmi felelősség, politika. Alkalmazott Nyelvtudomány. VI, 1–2, 177–185.
- Marx György (1999): Tudomány kettős kötésben. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarországi kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Michelberger Pál (1999): Nemzeti nyelv a tudományban: múlt–jelen–jövő. In: Glatz Ferenc (szerk.) (1999): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarországi kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Péntek János (1998): Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről. Magyar Nyelv. 94, 43–49.
- Péntek János (2007): Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. Hittel. 7, 91–98.
- Phillipson, Robert (2007): Kakukkfőka-e az angol az európai felsőoktatás nyelvi fészkeben? Jel-Kép 2. MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport Budapest, 79–97.
- Stevenson, Patrick – Mar-Molinero, Clare ed. (2006): *Language Ideologies, Practices and Policies: Language and the Future of Europe*. Palgrave, London
- Swaan, Abram de (2004): *A nyelvek társadalma. A globális nyelvrendszer*. Typotext, Budapest
- Szentgyörgyi Zsuzsa (2003): Széveljünk a diszken! – gondolatok az informatikai szaknyelvről kapcsolatban. Magyar Tudomány. 7, 911.

A MAGYAR ORVOSI NYELV FEJLESZTÉSE: LEHETŐSÉGEK, KÖTELESSÉGEK

Bősze Péter

az MTA doktora,
Fővárosi Szent István Kórház, Nőgyógyászati Osztály
bosze@eagc.eu

*Nincs magyar orvostudomány
magyar orvosi nyelv nélkül.*

Miért fontos a magyar orvosi nyelv?

A kérdésre a választ öt pontban összegezhajük (1. táblázat)

1. A magyar (a finn, az orosz, a román stb.) orvostudomány csak a magyar (a finn, az orosz, a román stb.) orvosi nyelven létezhet. „Nyomorult az a nemzet, amely tudományt csak idegen kútfőből meríthet” – írja Apáczai Csere János. Bessenyei György – a felvilágosodás egyik vezéralakja – pedig így fogalmaz: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” Ezek a megállapítások ma is időszerűek.

2. Magyar anyanyelvűek körében az egyértelmű, félreérthetetlen párbeszéd az orvos és orvos, orvos és nővér, nővér és nővér stb. között csak a pallérozott magyar orvosi nyelv használata biztosítja maradéktalanul. Félremagyarázások, s azok komoly, alkalomadtán visszafordíthatatlan következményei csak ekképpen kerülhetnek el.

3. A magyar orvosi nyelv használata társadalmi elvárás, hiszen az egészségmegőrzés, a betegségek megelőzése és a felvilágosítás igénye hatványozottan nő, de nem kevésbé lé-

nyeges a kíváncsiság az orvoslás, a biológia kutatási eredményeinek megismerésére. Az egész magyar társadalom elvárásának egyedül a magyar orvosi kifejezések alkalmazásával tehetünk eleget, az idegen nyelvű szakfogalmak a köznyelvben többnyire céltalanok. Ismeretterjesztés, tájékoztatás csak szabatos magyar orvosi nyelven lehetséges.

4. A magyarországi orvosok bizonyos, jogilag előírt kötelezettsége szintén a magyar orvosi nyelvhez kötődik. Orvosi kezelést –

- Nincs magyar orvostudomány magyar orvosi nyelv nélkül.
- A félreérthetetlen párbeszéd és kapcsolattartás céljából (orvos és orvos, orvos és nővér, nővér és nővér stb. között).
- A magyar orvosi nyelv használata társadalmi elvárás.
- Jogilag előírt köteletség: a betegek megfelelő tájékoztatása, mindenki számára érthető orvosi leletek, zárójelentések írása. Mindkettő csak a magyar orvosi nyelven lehetséges.
- Fontos továbbá a köznyelv, a nemzeti nyelv érdekében is.

1. táblázat • Miért fontos a magyar orvosi nyelv?